

УДК 339.924 (477)

Андрій Сищук

Інтеграційна політика України в контексті глобальних суспільних трансформацій

Досліджується відповідність змісту і засобів інтеграційної політики України тенденціям глобальних суспільних трансформацій. Наявний розрив у рівнях економічного та соціального розвитку між Україною та її економічними партнерами з розвинутих країн можна подолати за умов орієнтації на інноваційно-інвестиційну стратегію розвитку. Вибір такої стратегії як інструмента інтеграційної політики обумовлений кризою моделі "наздоганяючого" розвитку менш розвинутих країн, що посилювала залежність від розвинутих країн світу. Одним із засобів реалізації інтеграційної політики і вказаної стратегії можуть стати заходи з нагромадження соціального капіталу України в умовах співпраці з ЄС на основі нових економічних та політичних стандартів відносин.

Ключові слова: економічні реформи, Європейський Союз, соціальний капітал.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією зі знакових віх на шляху інтеграції України у глобальне економічне середовище можуть стати результати Вільнюського самміту Україна - ЄС (листопад 2013 р.), де, як очікується, буде підписана угода про асоціацію та утворення розширеної зони вільної торгівлі України з Європейським Союзом. При цьому на другому плані дискусій в науковому середовищі опинилася важлива з точки зору довгострокових інтересів та ефектів для національної економіки роль соціального капіталу – ключового чинника зростання конкурентоспроможності у постіндустріальному суспільстві.

Аналіз досліджень проблеми. Глобальні суспільні трансформації та відповідні тенденції в економічній і соціальній сферах, що їх супроводжують, досліджуються багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими - А. Гальчинським, Ю. Пахомовим, А. Філіпенком, В. Іноземцевим, А. Неклессою, М.

Кастельсом, Ф. Фукуямою та ін. Однак, потребують подальшого аналізу проблеми трансформації української економіки на новій технологічній основі у взаємозв'язку зі зростанням ролі у цьому процесі соціального капіталу.

Метою статті є оцінка сучасних заходів у соціально-економічній сфері України за критеріями їх відповідності намірам інтеграції у світовий та європейський економічний простір. Для реалізації зазначеної мети було визначено наступні *завдання*: дослідити теоретичні засади стратегії економічних та соціальних реформ в Україні; структурувати наявні в науковій літературі та соціально-економічних програмах, розроблених за ініціативою українських владних інститутів, підходи до проблем реформування соціально-економічної системи України; розглянути основні напрями впливу стану соціального капіталу на перспективи трансформації українського суспільства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У Програмі економічних реформ України на 2010-2014 рр. "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" (підрозділ "Міжнародна інтеграція та співпраця"), запропонованих Комітетом з економічних реформ при Президентові України, зазначається: успішній інтеграції України у світовий економічний простір, окрім іншого, перешкоджають відсутність системного підходу до міжнародної інтеграції та співпраці, низька ефективність підготовки до інтеграції України в ЄС та ін. [4, 52 – 56].

За Програмою індикаторами успіху реформ мають стати укладання Угоди про асоціацію та створення ЗВТ з ЄС; запровадження безвізового режиму між Україною і ЄС та ін. При цьому, на наш погляд, важливо акцентувати увагу на тому, чи зміниться характер економічного партнерства України з ЄС порівняно з існуючим. Адже нині в його основі закладені економічні підвалини другої хвилі цивілізаційних змін – економіки індустріального типу, тоді як ряд європейських країн (насамперед, країни „ядра” – Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, країни Бенілюксу та ін.) вже знаходяться на порозі постіндустріального суспільства. Рівноправне партнерство з ними можливе за умов наявності

відповідного економічного потенціалу, представленого високою часткою новітніх технологічних укладів, що реалізується у виробництві різноманітних товарів та послуг, участі у глобальних вартісних ланцюгах, що створюються провідними ТНК Європи та світу і забезпечують світовий рівень конкурентоспроможності продукції. Іншою важливою умовою є формування нового соціального середовища, орієнтованого на мотивацію висококваліфікованої, високопродуктивної творчої праці особистості, становлення в суспільстві відносин прозорості та довіри між громадянами і владою, нагромадження соціального капіталу як невід'ємного атрибуту постіндустріального суспільства.

Реалізація цих умов поряд з іншими, що характеризують механізм регулювання економічних процесів, соціальне, культурне, політичне середовище у їх взаємодії та взаємозалежності і стане базисом нового типу суспільства.

Спроба подолати розрив між Україною та її економічними партнерами, що може стати цивілізаційним, була позначена в концепції 2002–2011 рр. "Європейський вибір" орієнтацією на інноваційно-інвестиційну модель розвитку. У свою чергу, вибір саме інноваційно-інвестиційної стратегії був цілком логічним і обумовлений кризою моделі так званого „наздоганяю чого” розвитку менш розвинутих країн, яка фактично посилювала залежність світової периферії від розвинутих країн світу.

Незважаючи на розуміння природи відставання і шляхів його подолання, обґрунтованих науковцями й експертами, останні роки ХХ і початок нового – ХХІ століття продовжили тенденцію фактичної деградації науково-технологічного комплексу України, започаткованої у попередні десятиліття. Так, протягом 1992–2003 рр. відбулося зниження реального обсягу фінансування наукових досліджень порівняно з 1991 р. в 1,8 раза, а порівняно з 1990 р. – у 2,2 раза, некеровані структурні інституційні зміни призвели до значного погіршення результативності науково-технологічної сфери, втрати якісного ядра її потенціалу [11].

Продовження негативної тенденції пов'язане зі скороченням фінансування науково-технічної та інноваційної сфери. Загальний обсяг видатків на наукові дослідження й розробки як частка ВВП (наукомісткість ВВП) протягом 2000-2012 рр. в Україні зменшився з 1,16 % до 0,86 % (у тому числі з держбюджету – до 0,41 %). Водночас у ЄС показник наукомісткості ВВП у середньому складає 2,03 %, у Фінляндії та Швеції – 3,88 і 3,4 % , США й Німеччині – 2,9 % [4, 49; 15].

Останнім часом загострилася проблема інноваційної активності підприємств: якщо в 1997 р. питома вага підприємств, що впроваджували інновації, від загальної кількості промислових підприємств становила 17 %, у 2000 – му – 18,0 %, то у 2004 – му – 13,7 %, у 2005 – му – 11,9 %, у 2006 – му – лише 11,2 %, у 2007 – му – 14,2 % [2]. За даними Держкомстату, у 2012 р. ця цифра становила 13,6 % при пороговому значенні 25 %*.

*Для порівняння: серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26 % і Греція – 29 %, а країнами-лідерами є Нідерланди (62 %), Австрія (67 %), Німеччина (69 %), Данія (71 %) та Ірландія (74 %), розрив із якими становить три-чотири рази [11; 14].

За даними Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), інновації впроваджує лише одне з десяти підприємств Донецької та Луганської областей, де зосереджена значна частка експортного потенціалу України. При цьому, порівняно з кінцем 80-х років ХХ ст., коли мав місце адекватний супровід галузей важкої промисловості і основними експортерами були саме виробники машинобудівної галузі, у 90-і роки виникла негативна тенденція: зменшення інновацій в металургії спричинило процеси стагнації у суміжних галузях, перш за все – машинобудуванні [10].

Слабкі зусилля в інноваційно-інвестиційній сфері виявилися у структурній динаміці промисловості України за технологічними укладами, яка протягом 2003 - 2008 рр. майже не зазнала змін : п'ятий технологічний уклад займає близько 3 %; третій – знизився з 51 % до 46 %, четвертий – займає близько 50 %, що

свідчить про відсутність результативної структурної політики держави [11]. Шостий технологічний уклад виробництва, який у розвинутих країнах виходить на промислове освоєння, в Україні існує переважно віртуально*.

* Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виділяються групи виробництв галузей за рівнем технологій (у дужках – діапазон показників наукомісткості як відношення прямих витрат на дослідження і розробки до обсягу випуску): високотехнологічні (7,7–13,3); середньо – високотехнологічні (2,1–3,9); середньо – низькотехнологічні (0,6–1,0); низькотехнологічні (0,3 – 0,5). Високотехнологічні виробництва відповідають п'ятому укладу, дві групи середньо – технологічних – четвертому, і низькотехнологічні – третьому укладу [1].

Такий рівень інноваційно-інвестиційної активності не може не відбитися на структурі експорту України, де спостерігається незначна частка продукції галузей, які відносяться до високих технологій – лише 4,6 %. Домінуючими в українському експорті є галузі середніх і низьких технологій – 56,1 %, що означає орієнтацію країни на виробництво традиційної індустріальної продукції з низьким ступенем доданої вартості для конкурентних насичених ринків [1]. Насичені ринки не орієнтовані на інновації, а це означає неможливість збереження навіть наявних позицій країни, представлених відповідними галузями, на світових ринках у довгостроковій перспективі.

За даними Світового банку, вартісні обсяги та частка високотехнологічної продукції в експорті промислової продукції країн світу характеризуються такими даними (табл. 1):

Таблиця 1

Високотехнологічна продукція в загальному промисловому експорті у 2006–2011 рр. (вартісні і відносні показники) (млн. дол, %)*

	2006	2007	2008	2011
США	219,179 (30 %)	228,654 (29 %)	231,126 (27 %)	145273 (18%)
Великобританія	115, 464 (34 %)	63, 065 (20 %)	61, 766 (19 %)	68936 (21%)
Польща	3283 (4 %)	4176 (4 %)	7172 (5 %)	8613 (6%)
РФ	3827 (8 %)	4144 (7 %)	5107 (7 %)	5443 (8%)
Румунія	1129 (4 %)	1177 (4 %)	2744 (7 %)	4966 (10%)
Україна	926 (3 %)	1314 (4 %)	1518 (3 %)	1908 (4%)

*Складено за: [12; 13].

Промовистим є відставання України та РФ у чотири та два рази відповідно за відносними показниками частки експорту високотехнологічної продукції від США як однієї з провідних країн-інноваторів світу. Хоча відставання від Великобританії менше (у 5 і 2,5 рази), а показники Польщі є досяжними, цей факт є маловтішним.

Для вирішення цих проблем потрібно звернутися до світового досвіду, зокрема, країн із подібними до України стартовими умовами розвитку, серед яких активні зусилля для модернізації суспільства декларує Російська Федерація. Одним із напрямів такої модернізації є сфера зовнішньоекономічних зв'язків, які мають базуватися на інноваційних підходах і для реалізації яких пропонується державна зовнішньоекономічна стратегія. Остання включає кілька ключових принципів, серед яких - необхідність використовувати виробничі, виробничо-збутові, інноваційні та технологічні ланцюги за участю національних та зарубіжних виробників для нагромадження технологічної й іншої компетенції, концентрація наявних у держави ресурсів на чотирьох - шести пріоритетних галузях із визначенням індикаторів виконання конкретних завдань та ін. [7, 34].

До вказаного переліку принципів, на нашу думку, необхідно додати ще один – формування в суспільстві загалом і економічному середовищі зокрема, атмосфери довіри до влади, відсутність якої нівелює всі модернізаційні та

інноваційно-інвестиційні потуги у внутрішньо- та зовнішньоекономічній політиках держави. Така довіра є одним із ключових елементів економічного поступу, умовою формування соціального капіталу, який поряд із людським капіталом є одним із складників постіндустріального суспільства. Соціальний капітал висувається на перші ролі у постіндустріальному суспільстві і виявляється в активізації особистісного, творчого потенціалу працівників, інноваційній діяльності.

Ф. Фукуяма визначає соціальний капітал як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени групи, що дає їм змогу співпрацювати один з одним. Якщо члени групи очікують, що інші будуть поводитися чесно, вони почнуть довіряти один одному. Неформальні норми суттєво знижують трансакційні витрати в економічній діяльності (витрати на моніторинг, контракти, винесення рішень та запровадження формальних угод). За певних обставин соціальний капітал може також сприяти вищому рівню інновацій та групової адаптації [9].

У 2009 р. українські соціологи зафіксували найнижчі, починаючи із 2000 р., показники довіри до влади: рівень суспільної підтримки діяльності Президента становив 2,0 % , Уряду – 2,2 % , Верховної Ради – 0,6 % [6]. Станом на початок 2011 р. кардинальних змін у показниках довіри в сторону покращення не відбулося. У рейтингу Transparency International 2010 р. Україна посіла 134-те місце за рівнем корупції серед 178 країн світу - 2,4 бала з десяти можливих (результат нижче, ніж три бали, означає тотальну корумповану державу). У рейтингу економічних свобод 2010 р. вона опустилася на два пункти і посіла 164-те місце серед 179 держав, що, на думку експертів Heritage Foundation, пояснюється неефективним управлінням державними витратами і зростанням корупції [5].

З вищесказаного, виникає сумнів щодо можливості реалізувати в Україні модель сучасної економіки як *народної* що ґрунтується на трьох системних складниках: інституційній сфері, трудовій етиці і вільній ринковій конкуренції [8, 4]. Адже такий її фундаментальний складник, як трудова етика, несумісний з тотальною корумпованістю держави, у якій руйнуються і інституційна складова частина, і конкурентне середовище. Про стан трудової етики у згаданому вище Донбасі свідчать такі дані: за останні дев'ять років населення скоротилось на 600 тис. осіб (8,6%). При цьому середня тривалість життя чоловіків (основного контингенту працівників промислових підприємств) ледь перевищує пенсійний вік і становить 64 роки, у 2011 р. 50% осіб, що пішли з життя, були молодше 65 років. В українському рейтингу конкурентоспроможності регіонів, складеному за методикою Всесвітнього економічного форуму, Донецька область отримала найнижчі оцінки стану кадрів та ефективності ринку праці (в середньому в регіоні на одне робоче місце претендує семеро безробітних, що дозволяє роботодавцям лише у 7% випадків пропонувати їм зарплату вище середньої) [10].

Без відповідних зусиль, підкріплених інституційними, економічними й іншими заходами, успіх в реалізації інтеграційної політики України буде поставлений під сумнів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Виконання завдань інтеграційної політики України стримуватиметься низьким технологічним рівнем її національної економіки. Умовою підвищення рівня технологій є нагромадження соціального капіталу у формах, притаманних розвинутим країнам. Механізми його формування і розвитку в економічній сфері можуть стати предметом подальших наукових розробок.

Джерела та література

1. Бажал Ю.М. Інноваційно-технологічна динаміка українського експорту та антикризові перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/>

2. Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2007 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua/index.php?lang=ua&get=211>
3. Послання Президента України до Верховної Ради України 2002 р. ”Європейський вибір. Концепція економічного і соціального розвитку України на 2002–2011 рр.” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0001100-02>
4. Програма економічних реформ України на 2010 – 2014 рр. ”Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
5. Силіна Т. Хай краще світ прогнеться під нас? //Дзеркало тижня. – 2011. – 11 лют. (№5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/75353#article>
6. Україна в 2010 році : щорічні оцінки суспільн.-політ. та соц.-екон. розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/greenbook.pdf>.
7. Ученый совет ИМЭМО РАН. Внешнеэкономическая стратегия России в условиях глобализации // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. - № 7. – С. 24–39.
8. Філіпенко А. С. Народна економіка: основні риси // Екон. часоп. – XXI. – 2010. - № 3–4. – С. 3–6.
9. Френсіс Фукуяма. Соціальний капітал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm>
10. Шибалов Евгений. Некроиндустриализм: назад в будущее... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/.../nekroindustrializm-nazad-v-buduschee..>
11. Яценко Н. Економіка України 1999–2008: втрачене десятиліття //Дзеркало тижня. – 26.12.2009–14.01.2010. – № 51(779) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zn.ua/online/search>
12. High-technology export (current US\$) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD>;
13. High-technology export (% of manufactured exports) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_r/2002_r.html
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdi.worldbank.org/table/5.13>

Andriy Syshchuk.

Key words: economic reforms, European Union, social capital.

Correspondence of the content and means of the Ukraine integration policy to the tendencies of the global social transformation is researched. Present disruption of the levels of the economic and social development between Ukraine and her economic partners from the developed countries can be overcome, when innovation and investment strategy will be used. The choice of this strategy as the instrument of the integration policy is determined by the crises of the try to catch up development model of undeveloped countries, which intensified their dependence from the developed countries of the world. One of the instrument realization of this policy may be the measures of the Ukrainian social capital accumulation in the conditions of cooperation with EU on the base of the new economical and political standards of relations.

Andrij Syszczuk. Integracyjna polityka Ukrainy w kontekście globalnych transformacji społecznych.

Słowa kluczowe : reformy gospodarcze, Unia Europejska, kapitał społeczny.

Przebadamy zgodność treści i środków polityki integracyjnej Ukrainy z tendencjami globalnej transformacji społecznej. Istniejące różnice w poziomach rozwoju gospodarczego i społecznego między Ukrainą i jej partnerami gospodarczymi z krajów rozwiniętych można przewyciężyć uwzględniając ukierunkowanie na innowacyjno-inwestycyjną strategię rozwoju. Wybór tej strategii jako narzędzia integracyjnej polityki spowodowany kryzysem modelu „doganiającego” rozwoju krajów słabo rozwiniętych, który zwiększył uzależnienie od krajów rozwiniętych świata. Jednym ze środków realizacji integracyjnej polityki i wspomnianej strategii można określić działania akumulujące kapitał społeczny Ukrainy w ramach współpracy z UE na podstawie nowych gospodarczych i politycznych standardów relacji.